

Orta əsrlərdə qadın hüquqları

Azərbaycan diplomatiyasının çiçəklənməsi orta əsrlərdə, xüsusilə də, Ağqoyunlular dövləti ilə başladı. Uzun Həsənin dövründə Azərbaycanın Şərq-Qərb əlaqələrindəki rolu daha da artdı. Azərbaycan ənənəvi əlaqələr saxladığı Şərq ölkələrindən başqa, Avropa dövlətləri ilə də geniş diplomatik münasibətlər yaratdı. O zaman Ağqoyunlular dövlətinin dünyanın 30-dan çox ölkəsində daimi səfirliyi fəaliyyət göstərirdi. Azərbaycan Şərqə Qərb üçün ümumi maraqların həllində mühüm rol oynayırdı.

Bir diplomat kimi Sara Xatunun fəaliyyətində onun Sultan II Mehmetlə bağlı olduğu 1461-ci il sülhünün böyük əhəmiyyəti var. Bu sülh, hələlik, əlimizdə olan məlumata görə, Sara Xatunun xarici ölkə hökmdarları ilə bağladığı ilk müqavilələrdən biridir. Uzun Həsən Sara Xatunu Sultan II Mehmetin hərbi düşərgəsinə göndərərək, onun qarşısına iki çətin vəzifə qoymuşdu. Əvvəla, o, Osmanlı sultanını Ağqoyunlular üzərinə hücum etmək fikrindən daşındırmalı idi. Çünki II Mehmetin bu hücumu Ağqoyunlu dövlətinin varlığına son qoya bilərdi. Bu məqsədə nail olduqdan sonra Sara Xatun sultanı mümkün qədər Trabzonu fəth etmək fikrindən döndərməli idi. Bütün Yaxın və Orta Şərqdə böyük nüfuzu olan Sara Xatun Osmanlı sultanının hərbi düşərgəsində yaxşı qarşılanır. Mənbələrin məlumatına görə, diplomatik danışıqlar zamanı Sara Xatun və II Mehmet bir-birinə "ana", "oğul" deyərək müraciət edirmişlər. Sara Xatun bu danışıqlar zamanı özünün bütün diplomatik ustalıqından istifadə edərək, Uzun Həsənin birinci tapşırığını yerinə yetirə bilir. II Mehmeti Ağqoyunlu dövlətinə qarşı müharibə etmək fikrindən daşındırır. İki ölkə arasında, Osmanlı qoşunlarının Trabzona hücumu zamanı Ağqoyunlu dövlətinin bitərəf qalması şərti ilə sülh bağlanır. Bu sülhün o zaman Ağqoyunlu dövləti üçün böyük əhəmiyyəti olmuşdu. Məhz Sara Xatunun bağladığı bu müqavilə nəticəsində, o zaman Türkiyə ilə toqquşmağa qadir olmayan kiçik Ağqoyunlu dövləti öz müstəqilliyini saxlaya bildi. Lakin Sara Xatun ona tapşırılmış ikinci vəzifəni yerinə yetirə bilmədi. Sultanı Trabzon yunan dövlətini Türkiyəyə qatmaq fikrindən daşındıra bilmədi.

Ağqoyunlu dövlətini təcrid etdikdən sonra II Mehmet Trabzon üzərinə yerdirdi. Lakin o, Uzun Həsənin arxadan hücum etməyəcəyinə əmin deyildi. Odur ki, sultan Sara Xatun başda olmaqla, Ağqoyunlu elçilərini də özü ilə götürdü. Sara Xatun yol boyu sultanı Trabzonu fəth etmək fikrindən çəkəndirməyə çalışdı. Lakin onun səyləri heç bir nəticə vermədi. Dənizdən

Osmanlı donanması tərəfindən mühasirə edilən Trabzon 30 günlük mühasirədən sonra, 1461-ci il oktyabrın 26-da türklər tərəfindən zəbt edildi. Qara dənizdə Genuya ilə rəqabət aparən mühüm ticarət mərkəzi süqut etdi. Artıq Trabzonun əldən getdiyini gören Sara Xatun öz gəlininin - Despina xatunun Trabzonun taxtına varislik hüququnu irəli sürdü. Trabzon xəzinəsinin sultanla bölüşdürüldükdən sonra Ağqoyunlu elçilərinin başında geri qayıtdı. Görünür, Ağqoyunlularla kəskinləşən münasibətləri yumşaltmaq üçün II Mehmet Sara Xatuna xoş rəftar göstərmiş, onu çoxlu hədiyyə ilə geri yola salmışdı. Uzun Həsənin elçiləri ilə birlikdə Yastıçəməndə bağlanmış müqavilə ilə sultan Qərbdəki istilalarını həyata keçirmək üçün öz arxasını təhlükəsizləşdirmək istəyirdi.

Teymuri hökmdarı Əbu Səidlə danışıqlar aparən Ağqoyunlu elçilərinə də Sara Xatun başçılıq etmişdir. Avropa ölkələri də bu azərbaycanlı xanımı çox yaxşı tanıyır, ona böyük ehtiramla yanaşırdılar. Azərbaycana göndərilən Avropa, xüsusilə də, Venesiya elçilərinə verilən məxfi məlumatlarda mütləq Sara Xatunla görüşmək və öz məqsədləri üçün onun saraydakı nüfuzundan istifadə etmək tapşırılırdı. Sara Xatun diplomat və dövlət xadimi olmaqla bərabər, böyük hərbi sərkərdəlik bacarığına və hərbi intuisiyaya malik qadın idi.

dularına hücum edərək onları darmadağın etmiş, Qaraqoyunluları bərk qorxuya salmışdı.

O dövrdə Azərbaycan tarixində belə mərd və cəsarətli, diplomat qadınlarımızın mövcudluğu qürur doğurur. Sara Xatun uzaq tarixi keçmişimizdə yaşasa da, onun siyasi mədəniyyəti, diplomatik fəaliyyəti və şəxsi şücaəti gələcək nəsillər üçün də örnekdir.

Siyasətçi, şairə qadınlarımız

Azərbaycanın Qaraqoyunlu dövlətinin hökmdarı Qara Yusifin arvadı Əleykə Könüldaş da öz qəhrəmanlığı, cəsurluğu ilə ad çıxarmışdı. Əri ilə birlikdə, o, 1421-ci ildə Təbriz yaxınlığında Sultan Şahruxun ordusuna qarşı döyüşlərdə fəal iştirak edirdi.

Qeyri-rəsmi diplomatik missiyada Azərbaycanın Səvəfilər dövlətinin hökmdarı Şah İsmayıl Xətəinin qızı Məhinbanu Sultanım xanımın (XV əsr) xidmətlərini xüsusi qeyd etmək lazımdır. Türkiyə və Səvəfilər dövləti arasında münasibətlərin kəskinləşdiyi dövrdə hər tərəfli təhsil görmüş, qeyri-adi xeyirxahlığı, sülhpərvər xasiyyəti ilə seçilən Məhinbanu xanım məktubla türk sultanının qızına müraciət edərək, hər iki hökmdarın hərbi əməliyyatlardan əl çəkərək, bütün münasibətləri sülh yolu ilə

“**T**arixdə iz qoymuş Azərbaycan qadınlarından biri də Quba xanı Fətəli xanın xanımı Tuti Bikədir. Onun anadan olduğu tarix məlum deyil, lakin 1786-cı ildə öldüyü məlumdur. Qaraqaytaq hakimi Əmir Həməzinin bacısıdır. 1776-cı ildə Fətəli xan Gavduşan düzündə Əmir Həməz ilə döyüşə gedərkən, Dərbənd şəhərini idarə etməyi Tuti Bikəyə tapşırırmışdı”

Onun əqli çevikliyi dar məqamlarda tez qərar çıxarmağa imkan verirdi. Sara Xatun qeyrətli qadın, diplomat və hərbi istedadlı malik bir insan olmuşdur.

Ağqoyunlu dövrünün ən görkəmli tarixçisi Əbubəkr Tehrani yazır ki, Sara Xatun Qaraqoyunlu Cahanşahla danışıqlar apararaq məqsədlə onun yanına gəlmiş, bu zaman Rüstəm Tərxanın düşərgəsində olmuşdur. Onun ordusu Sara Xatuna o qədər də əzəmətli görünmədiyindən, Cahangir mirzə və Uzun Həsənə sifariş göndərir ki, “əgər gəlsəniz, qələbə sizin olacaq. Bu işi təxirə salmaq olmaz”. Sara Xatunun orduya, sadəcə, nəzər salmaqla qüvvələr nisbətinin Ağqoyunlu dövlətinin xeyrinə olduğunu düzgün qiymətləndirməsi onun hərbi intuisiya və səriştəsindən xəbər verir. Həqiqətən də, bundan sonra Uzun Həsənin kəşfiyyət dəstəsi Rüstəm Tərxanın or-

həll etməsi üçün onu öz atasına təsir göstərməyə çağırırmışdı.

I Şah İsmayılın qızı, Şirvanşah Xəlilullahın arvadı Pərixan xanım dövlət işində özünün çevik siyasəti ilə seçilərək, Şirvan xanlığını Səvəfilər dövlətinə birləşdirmək üçün xüsusi bacarıq nümayiş etdirmişdi.

Tarixdə iz qoymuş Azərbaycan qadınlarından biri də Quba xanı Fətəli xanın xanımı Tuti Bikədir. Onun anadan olduğu tarix məlum deyil, lakin 1786-cı ildə öldüyü məlumdur. Qaraqaytaq hakimi Əmir Həməzinin bacısıdır. 1776-cı ildə Fətəli xan Gavduşan düzündə Əmir Həməz ilə döyüşə gedərkən, Dərbənd şəhərini idarə etməyi Tuti Bikəyə tapşırırmışdı.

Gavduşan döyüşündən qalib çıxan Əmir Həməz Dərbəndə yol alır. Əsas məqsəd Dərbəndi ələ keçirmək idi. O, qalanın divarları-

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu

KIVDF

www.kivdf.gov.az

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə “İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığının artırılması” istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

görə, Tuti Bikə qala divarından onu aldatmağa çalışan qardaşına demişdi: “Sən yalanı da düz-əməli danişa bilmirsən. Fətəli xan sənin düzəltməyin bu kiçik tabuta sığışa bilməz. Fətəli xan sağdır”. Danışıqlar və hücumlar nəticəsiz qalır. Dərbəndin mühasirəsi doqquz ay davam edir. Bu müddətdə Əmir Həməzə qoşun çəkib Bakı qalasına hücum etməyə də vaxt tapır. Lakin burada da qala divarları onun üçün həddən artıq hündür olur. Bakı Əmir Həməzəni məğlub edir. Bundan əvvəl çıxmaq üçün o, hücum edib Bakı kəndlərini viran qoyur. Sonra yenə Dərbənd qalasına döndür, burada o, mühasirəni davam etdirir. Doqquz ay dağlarda, soyuq və isti fəsillərdə mühasirəyə davam gətirmək bir həqiqətdən xəbər verir: Tuti Bikənin əzmkarlığı və tabeliyində olan adamlara təsir etmək gücündən. Onun cəsurluğu Fətəli xana da məlum idi. Dinc vaxtlarda xan qalanın idarəsini öz xanımına həvalə edirdi. İndi isə vaxt gedir, mühasirəyə davam gətirmək üçün qüvvə tükənirdi. Bununla belə, Azərbaycan qadınının rəhbərliyi ilə Dərbənd bu sınaqdan uğurla çıxdı.

Dərbəndin alınmaz qalması Azərbaycan tarixində adı əfsanəyə çevrilən Tuti Bikənin qəhrəmanlığı ilə bağlanmalıdır. Fətəli xanın Dərbəndin Qırqlar qəbiristanlığında arvadının şərəfinə tikdirdiyi türbə bu gün də ziyarət olunmaqdadır.

Vahid Öməröv,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru